

Eýran we onuň öwrülişikleri

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Eýran we onuň öwrülişikleri EÝRAN we ONUŇ ÖWRÜLİŞIKLERİ

Alternatiw model giň ýollary we belent jaýlary gurmak bilen çäklenmeli däl, şol bir wagtyň özünde zamanabap medeniýete integrasiýany-da öz içine gurşap aljak görnüşde halkyň ýasaýyş derejesini gowulandyrmagaga üns bermeli

Duşmanyňzyň güýjünü äsgermezlik etmek syýasatda iň uly ýalňşlykdyr, eger onuň sizi ýeňme güýjünü bolşundan beter ulalsañyz, bu hasam erbet ýalňşlykdyr.

Bu sebitiň (Pars aýlagy we Arap ýurtlary) medeniýet ýolunda ösüş we öňe gidişlik gazanmak, döwür bilen aýakdaş gitmek maksady bilen özünü gurşap alan güýçler bilen hyzmatdaşlyk etmekden başga dogry ýoluň ýokdugy, başgaça bolanda durnukly ösüşiň bolmajagy akyllı-başlı synça görnüp duran hakykat.

Sebit gyzgyn we sowuk «takatyň gaçyrjak derejede köp çaknyşygy» başdan geçirdi. Bu çaknyşyklara gereğinden artyk maddy çykdajyny we ösüş güýjünü sarp etdi. Durnuklylyk barada aýdanda, umyt uçguny ýurtdan başlaýar, sebitden geçibem globallaşýar.

Şa hökümetine garşıy bolup geçen döwlet agdarlyşygyndan bări

sebitdäki iň gyzgyn hadysa «Eýran bilen çaknyşyk» boldy. Uzak wagta çeken bu konflikti hemmeler bilyär.

Häzir sebit «durnuklylyk bilen soñlanyp biljek bir tüýsli ýaraşyga» tarap barýar. Bu ýerde göz öňüne tutulan – rasional adamlaryň ösüşini, araçäk we goňsy ýurtlardyr halklaryň bähbitlerini kepillik astyna alan «ylalaşyklar» bilen soñlanyp biljekdigini umyt edýän Saud Arabystany-Eýran ylalaşygydyr.

Eýsem, Eýran ýekemi?

Bu dogry sorag, sebäp daşdan göräymäge bir «diplomatik» Eýran bar.

Birem Rewolýusion gwardiyasynyň goňsy ýurtlardan ogryn-dogryn militaristik güýçler gurup we maliýeleşdirip propogandasyny edýän bir «rewolýusion Eýran» bar.

Eýranyň ähli diplomatiki ädimlerine garamazdan «rewolýusion» Eýran şindizem aktiw we dek ýatanok.

Bary-ýogy iki mysal bereýin: Eýranyň Daşary işler ministriniň Riýad saparyndan birküç gün öň Hasan Nasrallanyň «Saud Arabystan Ysraýyly Liwany basyp almaga küsgürýär we munuň çykdajysyny boýnuna alýar!» diýen ýaly «meçew beriji» beýanatyny bütin dünýä eşitdi!

«Hizbullehh» we Rewolýusion gwardiyanyň arasyndaky baglanychsygy hemmeleriň bilyändigi göz öňüne tutulanda, bu, uly ähtimallyk bilen diplomatik Eýranyň «ylalaşyk» ugrunda öňe ymtlyşsynyň öňünü kesme synanyşygydy.

Şeýle-de, Siriýanyň döwlet ýolbaçcysy zäherli «Captagon» gerdejikleri goňsy ýurtlaryň Pars aýlagy ýurtlaryna akmaga dowam edýärkä, Siriýanyň Arap bileleşigine gaýdyp barşynyň «formalizm» bolup galyp-galmajagyny soraýan beýanat berdi!

Ýagny, iki sahna bilen ýüzbe-ýüz bolýarys. Birinjisi, döwlet mantygy sahnasy. Bu täzelik däl.

Rafsanjani we Hatemi döwürlerinde munuň bir bölegine shaýat bolduk. Iki döwürde-de synanyşyklar «radikal milletçi we mezhepcى düşünje» bilen «rewolýusiýany daşyna ýaýmagyn gereklidigini» öňe sürýän galmagally sloganlar astynda ýarpy ýoldan şowsuzlyga uçradylsy.

Iki synanyşygam tersine bolup gutardy. Netijelerinden käbirleri gazaply çaknyşyklara we halklar, aýratynam Eýran

bilen Ýemende, Siriýada, Liwanda, Yrakda bolşy ýaly käbir arap halklarynyň deregne çeşmeleriň aglabä böleginiň gutarmagyna getirdi.

Häzirki bolup geçýän üýtgeşmeler kadaly döwlet bolmaga niýetlenen üçünji synanyşsygydyr. Döwrebaplaşma rewolýusiýalaryň taryhy bize olaryň «rewolýusion kämillik» tapgyryndan geçendigini, emma bu döwrüň uzan ýagdaýynda köplenç graždanlyk urşuna sebäp bolýandygyny öwredýär.

Görnüşi ýaly Eýranyň rewolýusion kämilligi wagt we synanyşyklar sebäpli köpe çekdi we tejribäniň Eýranyň öz içinde-de tankyt edilip başlanandygy hakdaky aýdylýanlar indi giňden ýaýrap, käbirlerine eşdilip durjak ýagdaýa geldi.

Bu babatda Eýrandan habarlaryň käbirlerini okalyň. Munuň üçin Eýranyň gyşarmalarydyr meýillerini ylmy taýdan yzarlamak maksady bilen 2016-njy ýylda Riýadda işläp başlan garaşsyz «Rasana» institutynyň işlerine seredip geçeliň.

Institut gaty köp maglumatlary üýşürip, obýektiw işleri we terjimeleri taýýarlaýar. Ýakyn wagtda-da eýran gazetlerinden diňe sebitdäki çaknyşygyň badyny ýuwaşatmaga däl, şol bir wagtyň özünde «kompasyň diliniň ugruny üýtgetmäge çagyryan birnäçe terjime makalalary çap edildi.

Golaýda «Armany-Imruz» (adynyň iň ýakyn terjimesi «Şu günüň islegleri») gazeti žurnalist Mahmud Sadriniň «Çäkli diplomatiýa»atly makalasyny çap etdi.

Sadri makalasynda eýran hökümətinin Russiya hem-de Hytaý bilen baglanyşykly pozisiýasyny tankyt etdi we iki ýurt bilenem gatnaşygyň Eýranyň döwlet bähbitlerine düýpli zyýan ýetirýändigini sözüniň üstüne goşdy.

Makalanyň dowamında «Iki ýurduň Eýranyň döwlet bähbitlerine ters gelýän oñaýsyz pozisiýasynyň» görnup duran zatdygyny we iki döwlet bilenem düşünişmegiň «sanksiya täjirleri we kese ýerli agentlikler bilen galtaşyklylar, opportunistler, peýdakeş toparlar tarapyndan boýna dakylandygyny» nygtady. Ol ruslaryň, hytaýylaryň, sionistleriň we beýleki kese ýerli taraplaryň Eýranyň boýnundan asylmagynyň onuň bähbitlerine tersdigini nygtap, şeýle diýdi:

«Taryhda medeniýet döredip bilen güýçli jemgyýetler

rasionallykdan arany üzмändiler. Medeniýetleriň çagşamagynyň sebäbi bolsa, rasionallykdan arany açandyklary üçindi».

Awtor ruslaryň we hytaýlylaryň Pars aýlagы ýurtlarydyr Eýran bilen bar bolan bähbitlerinden has köp bähbitleriniň bardygyny, Pars aýlagы ýurtlarynyň global derejede konsensius döredip biljekdiklerini, ýöne Eýranyň muny oñarmajakdygyny öňe sürýär.

Awtoryň pikiriçe Eýranyň ýanynda diňe şu iki gündogarly güýç bar. Pars aýlagы bolsa uly güýçler bilen deňagramly gatnaşykly bolanlygyndan iki gündogarly güýç bilen bir hatarda günbatarly güýçlere-de açık we Eýrandan has giň manýowr meýdanyна eýe.

Eýranda birnäçe metbugat organynda gaýtalanýan bu sözleriň gysgaça mazmuny şeýle: Eýranyň Günbatara bolan duşmançylыgy içine düşen dualizmidir.

Gündogar blogy onuň bähbitlerini gorap biljek ýagdaýda däl, çünki beýlekileriň bähbidi has önde, işdäleri has uly. Beýlekileriň rasional deňagramlylygy olaryň ykdysady we diplomatiki pozisiýasyny güýçlendirýär.

Awtoryň tankyt edýän zady – Eýranyň halkara arenada çäkli manýowr meýdanynyň barlygydyr. Bu, Eýranyň ýoňsuzja bähbitleri üçin Günbatar bilen aç-açan dil tapşymaga çagyryşdyr.

Eýranly elitalaryň Gündogar blogyna bolan ýigrenji täze däl. Yslam-eýran medeniýetiniň şahsy we jemgyýetçilik azatlygy talaplary düýpli we «totalitar» Gündogar modeli Efýrana mahsus zat däl.

Eýranyň XX asyryň başyndaky «Konstitusion monarhiýa» rewolýusiýasyndan birinji we ikinji Pehlewi döwürlerinde durmuşa geçirilen döwrebaplaşmalara çenli fanatizmden ýülünen döwlet gurma synanyşyklaryny okaýanlar eýran elitalarynyň «rasional» döwlete bolan isleglerini duýup bilerler. Bu isleg sindizem aktiw we täsirli.

Eýranyň hijem aňsat bolmadyk «rewolýusion kämillik» döwrüni terk etmegi ähtimallygynyň garşysynda ösüş üçin «alternatiw model» strategiýasyny Eýranyň töwereginde asyryň mümkünçiliklerini oňlamagyj ähmiýeti orta çykýar.

Alternatiw model häzir Pars aýlagы ýurtlarynda ösyän model, emma iň esasy sy bu modeliň ýerli we sebitleýin şertleri

arasynда ýutmagy, amatly jaýdar esasda goldanmagydyr. Eýranly elitalaryň Pars aýlagы ýurtlaryndaky tejribeleri gözden salmaýandygynybwe bularyň Eýranda hemişe deňeşdirmelere tema bolýandygyny aýtmak gerek.

Alternatiw model näçe ynsanperwer, progressiw we şowly bolsa, Eýranyj «rewolýusion kämillik» tapgyryndan çykmagyna-da şonça goşant goşýar. Munuň özi Pars aýlagы ýurtlarynyň uzak wagtlap dowam eden çaknyşykdaky ýumşak güýjüdir.

Şeýle hem, alternatiw model giň ýollary we belent jaýlary gurmak bilen çäklenmeli däl, şol bir wagtyň özünde zamanabap medeniýete integrasiýany-da öz içine gurşap aljak görnüşde halkyň ýasaýyş derejesini gowulandyrmaga-ga üns bermeli.

Muhammet RUMEÝHI,
Kuweýt uniwersitetiniň sosiologiá professory.

Ýekşenbe, 27.08.2023 ý. Publisistika